

ПІСЬМЕННІК З ЗША

ЗРАЗУМЕЦЬ НАС

ДЖЭК МЭТЛАК У МІНСКУ

Джэк Мэтлак, былы пасол ЗША ў былым СССР, прыбыў з жонкай у Мінск. Галоўная мэта яго прыезду, як заявіў гасць, — гэта правесці інтэрв'ю з выпадку новай кнігі, якую Мэтлак піша пра распад Савецкага Саюза. Асабліва пра яго апошнія, 1990 і 1991 гады. «Я хацеў бы лепш зразумець твае працэсы, якія адбыліся тут, на Беларусі. Ну, а другая прычына ў тым, што я хацеў бы ўбачыць новую Беларусь. Бо калі мы жылі ў Маскве, мы бывалі тут, а цяпер хацелася б адчуць сённяшнюю краіну», — сказаў Джэк Мэтлак.

УЗНАГАРОДЫ

МЕДАЛЬ Ф. СКАРЫНЫ
М. ТАНКУ І П. ПАНЧАНКУ

Указам Прэзідыума Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь пісьменнікі Пімен Панчанка, Яўген Скурко (Максім Танк) узнагароджаны медалём Францыска Скарыны.

Як абвясціў Указ, Пімен Панчанка, якому нядаўна споўнілася 75 гадоў, і Максім Танк, які адзначаў у верасні сваё 80-годдзе, удастоены высокай нацыянальнай узнагароды за вялікі ўклад у развіццё беларускай літаратуры, прапаганду культурнай спадчыны беларускага народа.

АМАЛЬ СЕНСАЦЫЯ

КАРТА АНАМАЛЬНЫХ ЗОН

Унікальную карту анамальных зон рэспублікі і месцаў, дзе зафіксаваны кантакты нашых землякоў з прышэльдамі з космасу (а такой яшчэ няма ні ў адной дзяржаве свету), убачаць хутка жыхары Беларусі. Над яе стварэннем працуюць цяпер геофізікі і псіхалагі сталіцы. На карту будуць нанесены не толькі участкі, небяспечныя з пункту гледжання геофізікі, але і тая збудаванні, разбурэнне якіх магчыма пад уздзеяннем анамальных з'яў. Акрамя таго, вучоныя даследуюць уплыў гэтых месцаў на здароўе чалавека. Гэта, у першую чаргу, месцы тактанічных разломаў зямлі. Да іх адносяцца Полацкія анамальная зона (Браслаў — Полацк), зона паміж Слуцкам і Рэчыцай, Кобрын — Івацэвічы, Столін — Беразіно — Мсціслаў і Беразіно — Новалукомль — Обаль.

ДАБРАЧЫННАЯ АКЦЫЯ

КНІГІ ВЫДАВЕЦТВА
«БАЦЬКАЎШЧЫНА»

Інфармацыйнае агенцтва БелаПАН праводзіць дабрачынную акцыю «Беларусь без межаў». Сутнасць яе — у бясплатным размеркаванні каля трох тысяч асобнікаў кніг на беларускай мове, падараваных нашай рэспубліцы беларускай дыяспарай Германіі. А менавіта — Юрыем Сянькоўскім, у недалёкім мінулым дырэктарам Беларускай службы радыёстанцыі «Свабода», і Паўлам Урбанам, гісторыкам, супрацоўнікам «Свабоды».

Гэтыя кнігі былі выпушчаны выдавецтвам «Бяцкаўшчына», якое дзейнічала ў Мюнхене (ФРГ) у 50—60-я гады пры аднайменнай газеце.

Па сутнасці, гэты падарунак — цэлая бібліятэка беларускай патрыятычнай літаратуры. У яе уваходзяць і творы шырокавядомых у нас у рэспубліцы аўтараў — Янкі Купалы, Максіма Багдановіча, Якуба Коласа і малавядомых нашым чытачам Вацлава Ластоўскага, Алеся Гаруна, Юрка Віцьбіча, Андрэя Мрыя, Рыгора Крушыны, Лукаша Калюгі.... Жадаючы бясплатна атрымаць іх могуць прыслаць заяўкі ў Інфармацыйнае агенцтва БелаПАН.

ЗАМАХ НА СВЯТАРА

ХТО ЗВОДЗІЦЬ РАХУНКІ?

У ноч на 17 верасня адбыўся замах на святара Жодзінскай праваслаўнай царквы айца Алексія Шышкевіча. Гэтая падзея скаланула не толькі яго прыхаджан, але і ўсю грамадскасць рэспублікі.

Апошнім часам айцец Алексій стаў амаль са-

мым папулярным чалавекам у Жодзіне. Але, здаецца, некаму прыйшла не даспадобы яго дзейнасць па добраўпарадкаванню мясцовай царквы, па анекды над выхаванцамі гарадскога прытулку, дапамозе адзінокім, бедным і цяжкахворым, таму што ўсё часцей гучалі ў яго доме тэлефонныя званкі з пагрозамі. Позна вечарам, калі святар вярнуўся дамоў пасля прэс-канферэнцыі ў Мінскай епархіі, нехта пазваніў у дзверы, і жаночы голас напрасіў аб дапамозе. Пасля таго, як айцец Алексій адчыніў дзверы, бандыты накінуліся на яго і пачалі біць. Зараз ён знаходзіцца ў шпіталі, і, хаця адчувае сябе лепш, медыкі забаранілі яму ўставаць на працягу двух тыдняў. Малітвы аб яго хутчэйшым выздараўленні былі прычтаны ва ўсіх праваслаўных храмах Беларусі.

«Мне здаецца, што сам працэс яднання беларускай павінен ісці па палітычнай лініі. Не трэба зводзіць паняцце дзяржаўнасці да культуры і мовы, бо так будзем выстаўляць слабе на небяспеку югаславізацыі Беларусі. А мы павінны ад гэтай любой цаной ухіліцца, не дапусціць такога павароту падзей. І таму я думаю, што гэтая канцэпцыя дзяржавы, палітычная лаяльнасць рэспублікі, — яе трэба было б замацаваць, далучаць да акцэнта мовы і культуры акцэнт дзяржаўнасці».

Пры распрацоўцы канцэпцыі дзяржаўнасці Беларусі трэба базіравацца, можа, не столькі на культурных асновах, колькі на палітычных паняццях, на выпрацоўцы лаяльнасці да самой дзяржавы. І знайсці формулу, каб у гэтай дзяржаве ўсе этнічныя групы суіснавалі ў згодзе, мірна. Можа, гэта і будзе місія Беларусі — паказаць усю чалавечую на ўласным прыкладзе, як трэба ставіцца да людзей іншай мовы, іншай веры, іншай нацыянальнасці, іншых этнічных ці філасофскіх перакананняў. Талерантнасць, якая закладзена ў нас самой гісторыяй, можа прыдацца да выканання такой гуманнай місіі. Такім чынам паняцце этнічнага беларуса будзе заменена паняццем палітычнага беларуса, якое будзе ўключаць у сябе і этнічнасць, і культуру, і адначасова быць з пункту гледжання палітычнай культуры на вышэйшым узроўні».

Янка ЗАПРУДНІК.

РЭЛІГІЙНАЕ ЖЫЦЦЕ

ВЯРТАЮЦА У БЕЛАСТОК

Праваслаўным вернікам Беластока перададзены святыя мошчы дзіцяці-мучаніка Гаўрыла Беластоцкага, які да апошняга часу захоўваўся ў гродзенскім Свята-Пакроўскім саборы.

Паводле падання, ён нарадзіўся і жыў у мястэчку Заблудава, што недалёка ад Беластока, дзе і прыняў пакутніцкую смерць за праваслаўную веру. Пасля вайны яго мошчы аказаліся ў Гродне. І вось цяпер яны з ушанаваннямі будуць захоўвацца на радзіме, у праваслаўным храме Беластока.

Рашэнне аб гэтым было прынята ў час нядаўняга візіту ў Польшчу ў складзе дэлегацыі Вярхоўнага Савета Беларусі мітрапаліта Мінскага і Слуцкага Філарэта, Патрыяршага Экзарха ўсёй Беларусі.

ПЕРШЫ СТЫПЕНДЫЯТ

ІМЯ УЛАДЗІСЛАВА ГАЛУБКА

Беларускі фонд культуры ўстанавіў стыпендыю імя Уладзіслава Галубка — у гонар 110-годдзя з дня нараджэння першага народнага артыста рэспублікі, пісьменніка, рэжысёра, мастака, аднаго з заснавальнікаў нацыянальнага тэатра.

Названы і першы ўладальнік гэтай штомесячнай тысячарублёвай стыпендыі. Ім стаў артыст Краснапольскага раённага Дома культуры Юрый Мотрычаў, на рахунку якога ролі ў пяцінаціці сыграных спектаклях. Юрый Аляксандравіч не толькі выдатны акцёр, ён змог здабыць поспех у землякоў і як добры сьпявак, танцор, выканаўца на музычных інструментах.

ЗВАРОТ ДА ВЯРХОЎНАГА САВЕТА

ФЕДЭРАЦЫЯ САВЕЦКІХ
ГРАМАДЗЯН АРГЕНТЫНЫ
НА РАЗДАРОЖЖЫ

Нядаўна ў Мінску знаходзіліся прадстаўнікі нашых суайчыннікаў з Федэрацыі савецкіх грамадзян Аргенціны — член праўлення клуба імя М. Астроўскага Сцяпан Шаўчук і актывіст гэтай арганізацыі Павел Шаўчук. Разам з першым намеснікам старшыні праўлення таварыства «Радзіма» гасці былі прыняты намеснікам старшыні Камісіі па нацыянальнай памяці і міжнацыянальных адносін Вярхоўнага Савета Беларусі Міхаілам Жэбракам.

У час працяглай размовы і абмену думкамі пасланцы з Аргенціны расказалі аб той няпростай, па іх меркаванню, сітуацыі, у якой апынулася федэрацыя. Справа ў тым, што ў яе склад з даўніх часоў уваходзяць беларусы, украінцы і ў меншай ступені расейцы. Вельмі многія з іх маюць савецкае грамадзянства. Цяпер жа з распадам СССР паўстала пытанне аб далейшым існаванні арганізацыі, яе статусе. Што рабіць? Большасць, як расказалі гасці, не хоча «раздзяляцца» пасля столькіх гадоў суіольнага жыцця і дзейнасці.

Сцяпан і Павел Шаўчук выказалі вялікую заклапочанасць падзеямі, якія разгортваюцца на тэрыторыі былога СССР, і перадалі народнаму дэпутату Беларусі Зварот аргенцінскіх суайчыннікаў да Вярхоўнага Саветаў Расійскай Федэрацыі, Украіны і Рэспублікі Беларусь.

Сярод іншага ў звароце гаворыцца:

«...Абшчына савецкіх грамадзян у Аргенціне выказвае пажаданне, каб не была перарвана гісторыя добрых адносін паміж трыма народамі, і выказвае сваю гатоўнасць падтрымліваць сувязі з рознымі падраздзяленнямі парламентаў, якія ажыццяўляюць кантакты з суайчыннікамі за мяжой. А таксама ладзіць абмен дэлегацыямі прадстаўнікоў культурнай, мастацкай, педагогічнай і іншых відаў дзейнасці. Такім чынам мы разлічваем, як і да гэтага пары, прадстаўляць у Аргенціне культуру трох нашых народаў».

Хай мір і дружба заўжды пануюць сярод рускага, украінскага і беларускага народаў!

Буэнас-Айрэс, 10 мая 1992 года. Федэрацыя клубу савецкіх грамадзян Аргенціны».

М. Жэбрак падзякаваў гасцям за ўвагу да нашых праблем і паабяцаў даслаць гэты зварот да народных дэпутатаў.

ПАМЯЦЬ

Цярновы вянок і шасціканцовая зорка Давіда на абеліску. А побач — мраморная пліта з 1946 імёнамі загінуўшых. Так выглядае пасля рэканструкцыі помнік ахвярам Ляхвенскага гета ў Лунінецкім раёне.

...Адбылося гэта ў верасні 1942 года. Фашысты пачалі аперацыю па знішчэнні вязняў. І, здавалася, прадугледзелі ў ёй усё. Загадзя былі выкапаны ямы, дзе якіх строем павінны былі весці яўрэяў каля 500 карнікаў. Першы рад людзей меркавалася расстраляць у спіну, а астатнія павінны былі самі па парадку класіцца ў ім на трупы. Не забыліся нават выдаць карнікам для храбрасці шнапс. Восць толькі мужнасці і рашучасці тых, каго адпраўлялі на смерць, фашысты не прадугледзелі. Вязні гета разумелі безнадзейнасць супраціўлення і ўсё ж пачалі бой з карнікамі. У той дзень амаль шэсцьсот чалавек набылі свабоду. А паўстанне ў Ляхвенскім гета стала сімвалам нацыянальнага супраціўлення.

НА ЗДЫМКУ: помнік загінуўшым у час паўстання ў Ляхвенскім гета.

III. НА ГЭТАЙ ВЕЧНАЙ ЗЯМЛІ

У той дзень, калі намеснік старшыні калгаса Дзмітрый Федаровіч вёз нас да жывёлагадоўчага комплексу па Любчанскай шашы, мне здалася, што насупраць вёскі Вераб'евічы чагосьці не хапае. А не хапала ўсяго аднаго дрэва—явара. Але якога!

Казалі старыя людзі, што па ўзросці ён уступае хіба толькі дубу ў Белаўскай пашчы, а па таўшчыні перавышае яго. Старажылы сьвярджалі, што пад гэтым яварам у 1812 годзе адпачываў Напалеон.

Легенда?.. Не скажыце. У 1962 годзе вядомы гісторык з Навагрудчыны Мікалай Вінер паказаў мне невялікую кніжачку на польскай мове, у

якой расказваецца пра нашэсце французцаў. Там і даецца апісанне кароткага адпачынку Напалеона пад згаданым яварам.

Дрэва служыла паштовай скрынкай падпольшчыкам у часы акупацыі Заходняй Беларусі польскімі панамі. У душло явара хавалі пракламацыі, іншую забароненую літаратуру. Карысталіся гэтай поштай і партызаны ў Вялікую Айчынную вайну.

Зараз дрэва спілавалі: яно стала небяспечнай для транспарту, што рухаецца па шашы. І ніхто з нашчадкаў не даведаецца, якую ролю яно адыгрывала ў гісторыі краю. Можна было б на месцы явара паставіць нейкі

знак або скульптуру з памятным надпісам. Эт, каму да гэтага справа!

Праўда, знаходзяцца ўсё ж людзі, неаб'якчавыя да родных мясцін. Адзін з іх—Пётр Сільвановіч.

...Жыў-быў у вёсцы Асташына хлопчык. Нічым не вылучаўся сярод сваіх сяброў. Рос гарзэлівым, жыццядарасным: і ў чужы сад залезе, і ў футбол згуляе. Хіба што сваёй смеласцю здзіўляў усіх. Здаралася, ускаскаецца на воданепорную вежу, на краі яе на руках стане ўніз галавой—ажно жах усіх ахоплівае.

І раптылі людзі: быць Пятру (так звалі хлопчыка) цыркавым артыстам. А ён скончыў школу, некуды знік на доўга. Потым з'явіўся ў вёсцы, стаў абіваць парогі раённых інстанцый, праўлення калгаса «Камунар»: «Аддайце старыя сажалкі, дапамажыце тэхнікай—хачу зону адпачынку пабудаваць».

Здаўна ля старога млына былі сажалкі. Напаўняліся яны самацёкам вадой з рэчкі Валаўкі. За панскім часам тут на прыгожых чоўнах плавалі панскія дзеці, кармілі буллкамі рыбу. А сялянскія дзеці плавалі ў цэбрах ды начоўках, зайздросцілі панічам.

У трыццаць дзевятым паноў не стала. Мала-памалу сажалкі зарасталі цінай і мохам, вада перастала паступаць з ракі. І толькі ў больш позні, савецкі час адзін з кіраўнікоў «Камунара» аднавіў сажалкі. На жаль, не на доўга. Новаму кіраўніцтву гаспадаркі было і не да рыбы, і не да зоны адпачынку.

...Аб Пятру Сільвановічу загаварылі ва ўсёй акрузе. Казалі людзі: «З'явіўся ў Асташыне мільянер. То за добрыя грошы да сябе работніка найме, якіх той і за некалькі гадоў у калгасе не заробіць, то чыйсьці дом у вёсцы адкупіць, то больш ста тысяч на аднаўленне згарэўшага царквы аддасць».

Прыгнаў на бераг Валаўкі бульдозеры, трактары. Пабудаваў праз рэчку мост, ачысціў старое рэчышча, сажалкі, пабудаваў новыя, запустіў малькоў. Ля Валаўкі ўзвёў танцпляцоўку для моладзі, а на Купалле свята калгаса наладзіў: з гульнямі, старымі абрадамі, буфетам. На гэтым свяце старыя людзі нават плакалі. Усё ніяк не давалі веры, што хоць штосьці з іх былога юнацтва вярнулася.

...Выпаў час сустрэцца з Пятром—сябрам дзяцінства. Сядзелі ля сажалак, і я слухаў яго расказ:

— Апошнія гады я працую ў кааператыве ў Мурманскай вобласці. Справы ідуць у нас добра. Калі з'явіліся грошы, сталі думаць не толькі аб рабоце, але і аб адпачынку. Тым больш, што ў Мурманскай вобласці клімат суровы.

Як бы я ні быў далёка ад радзімы, заўжды думаў аб ёй. Марыў вярнуцца сюды. І таму зону адпачынку прапанаваў пабудаваць тут.

— Чакай, Пётр,—вырашыў я ўдакладніць.—Вось ты аднавіў сажалкі, пабудаваў новыя, хутка закончыш перабудову старога млына пад Дом рыбака, набудзеш яшчэ некалькі дамоў пад гасцініцы—але ж гэта для членаў вашага кааператыва. А якая выгада будзе камунараўцам?

Пётр паказаў рукой на сажалкі.

— А ты добра прыгледзься, хто купаецца ў іх, хто сядзіць з вудамі там. Гэта ж сыны і ўнукі нашых асташынцаў, загорцаў... Ды і ў вольную часіну самі калгаснікі заўжды змогуць адпачыць тут. Хіба ж не прыходзіць мясцовая моладзь на вечарах сюды на танцы? Яны тут гаспадары, а не члены кааператыва з Мурманскай вобласці.

Дарэчы, уся зона адпачынку поўнаасцю прыойдзе ў калгаснае карыстанне гадоў праз дзесяць. Хіба не выгадна гаспадарцы?!

Чатыры мільёны рублёў затраціў ужо кааператыву на ўзвядзенне зоны адпачынку. Такіх сродкаў не знайшлося б у «Камунара» для гэтай мэты, напэўна, ніколі.

— Мая мара,—дзеліцца планами Сільвановіч,—застацца ў роднай вёсцы, падтрымліваць належны парадак у гэтай зоне. Але не ўсё атрымаецца. Кожная справа патрабуе пэўных затрат. Сёння я маю грошы, а заўтра іх не будзе. Таму хацеў бы стаць фермерам. Прашу ўсяго пяць гектараў зямлі. Праўленне, сход калгаснікаў з разуменнем ставяцца да гэтага. А вось райвыканком—супраць. Знаходзіць сотні прычын, каб не даць зямлю.

На жаль, новае і тут, у адной з лепшых гаспадарак раёна, марудна і цяжка прабівае сабе дарогу. Іншы раз пакідае ў нашай душы і сорам, і боль, і трывогу.

У пачатку пяцідзсятых гадоў у адрэстаўраваным панскім маёнтку адкрылася Асташынская школа. На яе адкрыццё прыехаў наш суайчыннік з-за мяжы Вайтовіч. І тады ён прачытаў нам, вучням, лекцыю не лекцыю пра школьны будынак: ён унікальны па сваёй архітэктуры, тут адбываліся важныя падзеі ў гады першай сусветнай, грамадзянскай войнаў і ў гады беларускай акупацыі, валодалі былым маёнткам выдатныя людзі, сярод якіх выдзяляўся добра вядомы сваёй адукацыйнай паэз Ян Чачот. Пазней школу наведаў Якуб Колас.

І вось цяпер маіх землякоў хвалюе лёс і самой школы. І зьяўнага парку вакол яе, дзе ёсць рэдкія віды дрэў. Справа ў тым, што непадалёку ад праўлення калгаса ёсць дзесяцігодка. У ёй зараз хапае класаў, каб умясціць усіх дзяцей з навакольных вёсак, ёсць інтэрнат. А ў Асташынскай жа школе займаецца сёння менш... дзесяці дзяцей. Затое выкладчыкаў (ці не парадокс гэта?) тут удвая больш.

Зразумела, у хуткім часе школа ліквідуецца. І хвалюе маіх землякоў пытанне, што будзе з будынкам. Добра, калі ён стане домам састарэлых ці музеем. Пакуль жа мы можам толькі меркаваць аб лёсе такой дарагой маім землякам мясціны.

А яшчэ больш хвалюе само жыццё. У апошні дзень камандзіроўкі яшчэ раз прайшліся па вёсцы Асташына. На кожным кроку трапляліся знаёмства, якія хацелі пачуць ад нас, жыхароў сталіцы, абнавіўшыя весткі: калі спыніцца рост цэнаў, ці будзе прымаць ад сялян жывёлу дзяржава, наколькі павялічацца пенсіі калгаснікаў. Пытанніў шмат, а адказаў мала. Бо ніхто, нават сам кіраўнік рэспублікі, не змог бы сказаць нічога канкрэтнага.

А той-сёй з калгаснікаў гаварыў, што сын ці дачка маюць намер вярнуцца з сям'ямі жыць дадому. Асабліва тыя, хто знаходзіцца зараз у іншых дзяржавах СНД. У гэтым нам бачылася і надзея, і трывога. У калгасных вёсках нямаюць пакінутых хат. На першым часе дах над галавой знойдзецца. Потым калгас пабудуе і катэдж. Але ўнікіне праблема з працаўладкаваннем. Ці не абыдуцца так няласкава з тымі, хто, як Пётр Сільвановіч, захоча стаць фермерам?..

Але на тое яно і жыццё, каб ставіць пытанні, загадваць загадкі за гэтай вечнай зямлі.

Луген ТУРАНКЕВІЧ.

НА ЗДЫМКАХ: усюго на два месяцы летам прыязджаюць у Асташына да Веры ВЕЕУНІК унукі. Але і гэтага часу хапае пенсіянераў, каб адчуць слабе пчаслівай...; Мікалай ДУДКО працуе даглядчыкам рыбы на сажалках; Асташынская школа. Што чакае гэты будынак у будучыні?..

Фота Віктара СТАВЕРА.

3 РОДУ РАДЗІВІЛАЎ

АРЫСТАКРАТЫЯ ВЯРТАЕЦА ДА СВАІХ КАРАНЁЎ

17 верасня ў Беларускім Доме дружбы адбыўся прыём і прэс-канферэнцыя з нагоды знаходжання на Беларусі нашчадка слыннага магнэцкага роду, вытокі якога бяруць пачатак у сівой даўніне, культуры і гісторыі беларускага і літоўскага народаў, дачкі апошняга ардыната нявіжскага Альбрэхта Радзівіла — Альжбеты Тамашэўскай, якая прыехала разам з мужам Янам Тамашэўскім. (Днямі раней госці з Англіі наведалі гістарычны музей у Мінску, у Навагрудку прысутнічалі на адкрыцці помніка Адаму Міцкевічу. Здзейснілі захапляючае падарожжа ў Нявіж, дзе княгіня Альжбета пакланілася магіле бацькі, пахаванага ў склепе свайго Нявіжскага палаца ў 1936 годзе). Перад прэс-канферэнцыяй і пасля невялікай уступна-прагаворнай часткі са словамі прывітання і тлумачэння выступіў Адам Мальдзіс, прэзідэнт Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў, якая і запрэсала сужонства Тамашэўскіх на Беларусі. Ён падкрэсліў:

— Гэты прыезд гасцей сведчыць аб тым, што арыстакратыя, як і ўсе мы, вяртаецца да сваіх каранёў. Візіт быў ініцыяваны прадстаўніком яшчэ адной арыстакратычнай фаміліі А. Цеханавецкім і без ягоных намаганняў наўрад ці спраўдзіўся б.

Прамоўца заўважыў таксама, што прыезд спадарыні Тамашэўскай мае аялікае значэнне. Нявіжскі палац Радзівілаў захаваўся таму, што ў ім мясціўся прэстыжны санаторый. Цяпер жа стаіць высакародная мэта дамагчыся для палаца

статуса Міжнароднага архітэктурнага помніка нулявога (найвышэйшага) класа пад эгідай ЮНЕСКА. На думку прамоўцы, гэтаму будзе спрыяць выданне альбомаў пра Нявіж і серыі календароў «Магнаты Беларусі» і тры два фільмы, прысвечаныя гораду і Радзівілам, што здымаюцца на кінастудыі і тэлебачанні.

Ёсць і іншы, вельмі важны момант. У 1939 годзе ўсе мастацкія зборы былі перавезены з замка ў Мінск. У 1941 частка пераносіцца ў Маскву, пасля вайны вяртаецца, і ў 1950 годзе 89 палатнаў Нявіжскай карціннай галерэі былі патаем-

на падараваны Беруту, тагдышняму прэзідэнту Польскай Рэспублікі. Княгіня Альжбета прывезла два альбомы даваенных фотаздымкаў інтэр'ера палаца, якія і з'яўляюцца яскравым доказам таго, што гэтыя палатны з Нявіжскага замка і могуць паслужыць добрым дапаможнікам-гідам для рэстаўратараў.

Госця, грунтоўчыся на сямейнай легендзе, пацвердзіла тое сумненне, што сямейны скарб Радзівілаў наўрад ці мог быць вывезены ў Мірскае замка перад прыходам войска Напалеона і там схаваны пад узарванай дзеля гэтага вежай, як

гэта сцвярджаецца апошнім часам. Больш падстаў маецца думка, што скарб, магчыма, ляжыць пад Нявіжскім возерам.

Адказваючы на пытанні журналістаў і прысутных, Альжбета Тамашэўская перш-наперш падзякавала за магчымасць наведаць Беларусь.

— Самае вялікае ўражанне, якое я атрымала ў час наведвання, — чалавечнасць беларусаў, — узрушана сказала госця. — І, грунтоўчыся на гэтым, яны змогуць збудавач сваю будучыню.

Спадарыня Тамашэўская адзначыла, што прыкладзе ўсе

намаганні, каб крыху адрамантаваць замка. І гэта не можа не цешыць. Тым больш, калі да такой высновы прыйдуць і іншыя прадстаўнікі гэтага ці другога знакамітых родаў. Будзем рэалістамі: пры дыктаце сённяшняга крызісу, нацыянальнага нігілізму і забыцця адрады, даць новае жыццё амаль што страчанай спадчыне толькі ўласнымі сіламі Бацькаўшчыны будзе занадта цяжка.

Кастусь ШАЛЯСЦОВІЧ.

НА ЗДЫМКУ: Альжбета ТАМАШЭЎСКАЯ (трэцяя справа) у час прэс-канферэнцыі.

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ БІБЛІЯТЭКА БЕЛАРУСІ МАРЫЦЬ АБ ДАСТОЙНЫМ БУДЫНКУ

ХТО ЁЙ ДАПАМОЖА?

[Заканчэнне.

Пачатак на 1-й стар.]

— Так. Аднак перамяшчаць яе ў іншы будынак, не прыстававаны для захавання кніг, недарэчна. Можна нанесці шкоду, бо зразумела, што старажытны выданні патрабуюць асобых умоў захавання. Кнігу нельга перамяшчаць з аднаго будынка ў другі па кожнаму запатрабаванню чытача. Так што старажытная кніга засталася ў ранейшых сховішчах бібліятэкі.

— А там, як вядома, цесна...

— Гэта даволі мякка сказана. Канешне, для літаратуры, пра якую мы гаварылі, умовы створаны. Аднак іншыя выданні пакутуюць страшэнна. Бібліятэка захоўвае свае кнігі ў падвале Дзяржаўнага тэатра оперы і балета, у падвале аднаго жыллага дома. Кнігі захоўваюцца ў падсобных памяшканнях на тэрыторыі бібліятэкі. Часта ў такіх імправізаваных кнігасховішчах вільготнасць такая ж, як і на дварэ. Змена тэмператур не спрыяе нармальнаму захаванню кніг таксама, і яны псуюцца. Супрацоўнікі аддзела гігіены і рэстаўрацыі, канешне, выкарыстоўваюць любую магчымасць, каб дапамагчы кнігам — прасушваюць іх, рамантуюць, аднак не ўсё ў іх сілах, на жаль.

— А як справы ў аддзеле беларускай кнігі?

— І ў сэнсе памяшкання, і ў сэнсе фондаў становіцца цяжка. Месца там настолькі не

хапае, што папкі з газетамі ляжаць на падлозе. Фонд беларускай літаратуры быў амаль знішчаны ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Цяпер ён патрабуе даўкамплектавання. Мы шукаем шляхі для набыцця беларускіх выданняў у Расіі (там іх засталася наамамно больш, чым у нас), у іншых краінах. Канешне, пра арыгіналы гаворыць не даводзіцца, аднак ксеракопіі, мікрафільмы мы стараемся набываць. Калі мы не будзем мець літаратуры па гісторыі, мастацтву Беларусі і адпаведна не будзем чытаць яе, нашы размовы пра незалежнасць і ўздым нацыянальнай культуры застаюцца толькі размовамі. А калі мы ўсё ж такі набудзем яе, то дзе яе захоўваць — у чужых падвалах?

І тым не менш бібліятэка развіваецца. Штогод яе фонды папаўняюцца на 200 тысяч адзінак выданняў, нягледзячы на тое, што многія сувязі паміж бібліятэкай і выдавецтвамі, кніжнымі палатамі парушаны. Да 2000 года фонд нацыянальнай бібліятэкі складзе каля 7 мільянаў выданняў. Бібліятэцы па норме патрэбна плошча 38,5 тысячы квадратных метраў пад кнігасховішча. Яна ж мае толькі 12 тысяч квадратных метраў.

Адным з доказаў крытычнага становішча з будынкам бібліятэкі з'явілася нечакана для чытачоў алячтанне кнігасховішча. Адбылося гэта ў сакавіку. Пажарная ахова паставіла прыпыніць «рабочы аб'ект» і забараніла эксплуатацыю будынка.

Некалькі дзён кнігасховішча не працавала. Потым яго эксплуатацыю дазволілі да 1 чэрвеня. За гэты час працаўнікі бібліятэкі павінны былі вывезці лішнія кнігі, каб колькасць іх адпавядала норме.

Акрамя перавозак кніг, бібліятэка рамантуецца. Рамонт невялікі, касметычны. Капітальны рамонт у бібліятэцы не рабіўся ніколі. Усё гэта прымушае зноў і зноў вяртацца да мар пра новую бібліятэку, якая яшчэ не будуюцца нават.

— Падрыхтаваны эскізы праект бібліятэкі, — гаворыць Галіна Алейнік, — аднак яшчэ не вырашана пытанне фінансавання будоўлі. Бібліятэцы патрэбна спецыяльнае абсталяванне для тэхнічнай сувязі з чытачом, спецыяльныя ліфты. На гэта патрэбна яшчэ і валюта, а яе ў краіне для бібліятэкі няма. Нам адмаўляюць нават у фінансаванні падпіскі на замежныя выданні, кнігі.

— Але ж выйсе павінна быць...

— Мы і шукаем яго. Будзем рабіць спробу зарабіць грошы самі. Ёсць некаторыя задумы.

Добра, што бібліятэка знаходзіць рашэнне сваіх праблем сама. Аднак не трэба забываць, што гэта нацыянальная бібліятэка. І справа дзяржавы клапаціцца пра яе. Вельмі хацелася б, каб знайшліся людзі і ў краіне, і за мяржой, неаб'якавыя да лёсу бібліятэкі, якія ў стане дапамагчы ёй.

Дырэктар бібліятэкі шукае шляхі для яе нармальнай пра-

цы. Аднак гэта нялёгка. Яна спакувае жанчынам, што працуюць у кнігасховішчах і робяць усё ўручную. За дзень яны пераносяць сотні кілаграмаў кніг.

— За апошнія гады мы набылі 30 камп'ютараў. І гэта сапраўдная перамога. Тут, у бібліятэцы, вучылі жанчын працаваць на іх. Раней усе падлікі рабілі на драўляных лічыльніках. У бібліятэцы састаўляецца электронны каталог. У першую чаргу мы хацелі б занесці ў камп'ютэр бібліяграфію беларускай кнігі.

Апошнім маім пытаннем да дырэктара бібліятэкі было:

— Як бібліятэка збіраецца святкаваць свой юбілей?

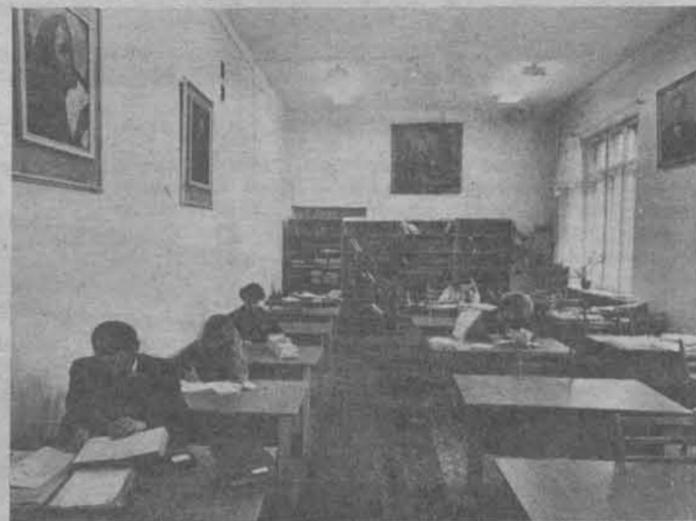
— Асабліва ўрачыстасцей праводзіць не будзем. 21—23 кастрычніка адбудзецца наву-

кова - практычная канферэнцыя «Нацыянальная бібліятэка і грамадства». На яе запросім гасцей з краін СНД, Балтыі.

Стаўленне да бібліятэк ілюструе інтэлектуальную вышынню нацыі. Бібліятэка — патэнцыял навукі, культуры, мастацтва. Вядома, што зараз не самыя спрыяльныя часы для будаўніцтва. Аднак гаворка ідзе не проста пра будынак, а пра нацыянальную бібліятэку Беларусі.

Супрацоўнікі бібліятэкі марыць бачыць «ленінку» на ўзроўні лепшых сусветных бібліятэк. Беларусам жа прадастаўлена вырашаць, ці ёсць у іх нацыі патрэбнасць у гэтым. Калі не, то можна спакойна жыць. Клапаціцца няма пра што.

Алена СПАСЮК.

Беларуская зала Нацыянальнай бібліятэкі.

3 БЕЛАРУСКАГА НАДДЗВІННЯ ў ЛАТВІІ

«СВЯТЫ БЫЎ ЧАС...»

Быў час, калі жыццё кіпела, і пачуццё ўзнісла ўсіх нас. Было духовае задавальненне, Святны быў час.

Але прайшлі хвіліны залатыя, прайшла краса майго жыцця. І засталіся толькі ўспаміны — Жыцця працяг.

Гэтымі шчырымі радкамі калісьці падзялялася са мною Эмілія Данатаўна Казак-Казакевіч, калі я наведваю яе на пачатку 80-х гадоў у латгальскім мястэчку Індра на Краслаўшчы-

не, непадалёк беларуска-латвійскай граніцы. Дачка вядомага фалькларыста С. П. Сахарова Ірына Сяргееўна перадала мне ў Рызе адрас сваёй даўняй сяброўкі. І вось я ў сціплым пакойчыку былой беларускай адраджэнкі, былой настаўніцы Эміліі Данатаўны. Каля пяці гадоў доўжылася наша знаёмства. І кожны раз я вяртаўся з Індры пабажачы на новыя веды пра жыццё беларусаў у Латвіі — даваеннай і пасляваеннай.

Беларуская прысутнасць у Латвіі — гэта цэлы пласт культурнага жыцця крывічоў-балткрэваў, прака-

ветных насельнікаў латгальскай зямлі. Яна нарадзіла многа таленавітых людзей. Пра некаторых з іх «Голас Радзімы» ўжо паведамляў пад спецыяльнай рубрыкай «З беларускага Наддзвіння ў Латвіі». Сёння прыйшла чарга адкрыць чытачам яшчэ адно невядомае імя — Эмілія Казак-Казакевіч. Так, яна педагог, так, яна актыўны дзеяч беларускага адраджэння ў Латвіі. Але ж яна і ўнікалы перакладчык. А самае галоўнае — Эмілія Данатаўна сабрала сярод латгальскіх беларусаў сабрату вярэньку фальклору.

У майм архіве захоўваецца мой жа канверт, вернуты індраўскай поштаю, з паметкаю: «Прычына невручэння: адрэсат умерла 9.05.1989 г.» А 10 траў-

ня быў майм днём нараджэння. І мае наступныя дні нібы сталі пераемнікамі яе «хвілін залатых», «красы жыцця»...

«І засталіся толькі ўспаміны...», — пісала Эмілія Данатаўна. Не толькі! Яе жыццёвы падзеі — узор, прыклад для спадкаемцаў. Бо яны, нашы папярэднікі, жылі, працавалі, пакутавалі, адраджалі сябе і другіх не дарма: іх энергетычным полем карыстаемся сёння і мы.

Учытаемся са скіленай галавою ў маркотна-радасны радні жыццянісу чалавека, найпершай турботай якога было — захаванне беларускасці.

Сяргей ПАНІЗЬНІК.

ПЕРШ за ўсё хачу сказаць некалькі слоў пра сваіх бацькоў. Мой бацька Данат Міхайлавіч нарадзіўся ў Дрысенскім павеце Віцебскай губерні ў вёсцы Жагулі ў 1869 годзе. Ажаніўся ён у 1895 годзе. Жонка яго была з засценка Трэці Савенец, які знаходзіўся ў адлегласці дзюжх вёрст ад станцыі Бальбінова (Індра).

Жывучы ў Жагулях, бацька быў актыўным барацьбітом у змаганні супраць царскай улады і паню. Вяскоўцы пад кіраўніцтвам бацькі падымалі бунты, ганялі кароў у панскі лес на паству, пілілі дровы ў панскім лесе. За ўсё гэта ў 1905 годзе бацьку арыштавалі. Калі прыехалі жандары яго забіраць, то ён разам з жонкай залез на гарышча і не дапускаў жандараў да сябе, спадзеючыся на дапамогу сялян сваёй вёскі. Адзін з жандараў за супраціўленне выстраліў у бацьку і цяжка параніў яго. Маці ў роспачы кінула навоём ад кроснаў у жандараў. Параненага бацьку арыштавалі і адвезлі ў Дрысенскі астраг. Праз якога паўгода, калі зачылі раны, бацьку выслалі ў Архангельск. Пабываў ён у Халмагорах і Дзянісаўцы. Пабачыў родны кут Ламаносава.

Маці засталася адна з дзюма малалетнімі дзецьмі. Цяжка ёй жылося з маленькімі дзецьмі, тым больш, што і яна была пад наглядам жандараў і часта павінна была хадзіць у Дрысу на праверку.

Пасля астрага і высылкі, праз пяць гадоў, бацька вярнуўся ў сваю сяню. У скорасці мы пераехалі жыць у вёску Другое Чорнае, за два кіламетры ад Бальбінова, дзе арандавалі зямлю. У гэтай вёсцы ў 1911 годзе нарадзілася і я.

Наўкола Бальбінова было многа маёнткаў паню. Мацейкі, Савейкі і Каркліназа належалі пану Зайкоўскаму. Маркі і Кульбова — пані Мілаш, Дамнаполе — Краўцэ.

Бальбінова было самым вялікім і самым прыгожым маёнткам. У яго састаў уваходзілі Ізава, Вайцюлева, Смілава, Гейданы, Гарадзішчы і Краўчонкі. Усё гэта належала пану Нітаслаўскаму. Назва маёнтка Бальбінова паходзіла ад імя яго жонкі Бальбіны. Чыгуначная станцыя таксама знаходзілася на тэрыторыі маёнтка, а таму і ёй была дадзена назва Бальбінова.

Да 1918 года Бальбінова і ўся зямля наўкола ўваходзіла ў састаў Віцебскай губерні. Пасля 1920 года, калі былі ўстаноўлены межы Латвіі, Бальбінова і ўсё яго наваколле ўвайшлі ў састаў Дзвінскага (Даўгаўпілскага) павета. Станцыя Бальбінова была збудавана разам з Рыга-Арлоўскай чыгункай, якая была праведзена ў 1870-х гадах. Пасля 1920 года станцыю Бальбінова назвалі Індрай у сувязі з тым, што недалёка ад станцыі працякае рака Індра, якую называюць яшчэ і Індрыцай. Будынак станцыі Індра быў прыго-

жы. Двухпавярховы цагельны дом выдзяляўся сярод звычайных вясковых хатак. Наўкола станцыі раслі дэкарэтыўныя кустарнікі, на клумбах-лехах цвіцелі прыгожыя ружы і іншыя кветкі, поўныя чароўных пахаў. Побач стаяў двухпавярховы драўляны дом для адпачынку кандуктараў. (Зараз у ім знаходзіцца станцыя, і жыўць людзі). У часе Вялікай Айчыннай вайны будынак станцыі быў узарваны немца-

да школы не было. Ды і ў школах таго часу вучылі толькі чытаць, пісаць і лічыць. Тое, што вучылі ў такой школе, мы ведалі. Нас навучыла старэйшая сястра. Хадзілі мы на заняткі ўсяго некалькі дзён. Бацька паглядзеў на нашу вучобу і сказаў, што хадзіць і рваць абутак не варта. Парадзіўшыся з сям'ёй, назаўтра, у восені 1922 года, бацька адвёз нас у Дзвінск. У якую школу нас паслаць, ён і сам яшчэ

магаючы пазнаваць праўду, гартваць нашы душы.

Кіраўніком пачатковай школы быў Якубецкі Андрэй Паўлавіч. Ён быў малады, высокі, стройны, прыгожы, добры і разумны. Многа радасці дзецьмі нам на пераменах, гуляючы з намі ў снежкі, прыдумваючы розныя варыянты гульні. Арганізавваў экскурсіі. Звяртаў нашу ўвагу на прыгоства прыроды, на яе фауну і флору. Расказваў пра бела-

ў Латвіі, якое ставіла сваёй мэтай адарваць ад Латвійскай дзяржавы тэрыторыю Дзвінскага, Рэжыцкага і Люцынскага паветаў і далучыць іх да Беларускай дзяржавы. 2 красавіка 1925 года адбыўся судовы працэс, які быў сфабрыкаваны. Ніякага злочыннага таварыства ў Латвіі не было. Усе падсудныя былі апраўданы. Пасля гэтага Краскоўскі Іван Ігнатавіч і Мядзёлка Паўліна Вінцэнтаўна пакінулі межы Латвіі. Пігулеўскі Уладзімір Васільевіч і Якубецкі Андрэй Паўлавіч, якія атрымалі латвійскае грамадзянства, засталіся працаваць у Латвіі. Якубецкі быў выкладчыкам беларускай мовы, літаратуры, гісторыі і географіі Беларусі ў Дзвінскай гімназіі. Так я зноў спаткалася з Якубецкім, лекцыі якога былі адпачынкам, бо праходзілі вельмі цікава.

У 1922 годзе ў Латвіі праводзілася зямельная рэформа. Многія беззямельныя сяляне атрымалі ад дзяржавы зямлю — хутары. Цягнулі жэрабя. На долю бацькі такога шчасця не выпала. Зямлю канфіскавалі ў паню і надзялялі беззямельным, пакідаючы паню надзел зямлі свайго маёнтка. Такой пастановай паны былі не задаволены. Яны пачалі прадаваць выдзелены ім надзелы сялянам, а самі выязджаць у гарады або за граніцу. Беззямельным сялянам, якія не атрымалі надзелу ад дзяржавы, давалася пазыка на куплю зямлі, каторую можна было выплачваць на працягу 15—20 гадоў.

Арандаваць зямлю ўжо не было ў каго. Бацька купіў частку зямлі ў Савейках ад пана Зайкоўскага, за якую выплачваў у Латвійскі банк з 1922 па 1939 гады. Працаваць было цяжка: усё ўручную. Кожнай восенню мы з братам на месца, а то і на больш спазняліся ў школу. Трэба было сабраць з поля ўраджай. Прыехаўшы ў школу, на працягу дзесяці дзён патрэбна было дагнаць класу. І мы даганялі, вучыліся з ахвотай, спадзеючыся на лепшую будучыню.

Падручнікі купіць было таксама цяжка, не было грошай. Выручала дачка дырэктара Галіна Сахарова, з якой мы дружылі. Наогул, вучні беларускай школы ўсе жылі дружна і ніколі не адмаўлялі пазычыць кнігу на некалькі гадзін.

На зімовыя канікулы спяшаліся дамоў. Нас ужо чакалі, трэба было малаціць сабраны ўраджай. І так увесь час, усе школьныя гады.

Закончыўшы пачатковую, шасцікласную школу, я вытрымала экзамен у 7-ю падрыхтоўчую класу гімназіі. Радасная, поўная бадзёрасці і энтузіязму, прыехала да бацькоў. Тут мне цяпер здавалася ўсё лепшым і прыгажэйшым. Сад, возера, лугі, лясы, снеў тлушак вабілі сваім прыгоствам, давалі надзею на лепшае, цікавейшае жыццё.

[Працяг будзе].

МОЙ ЖЫЦЦЯПІС

Эмілія КАЗАК - КАЗАКЕВІЧ

мі. Яшчэ ў 1917 годзе былі спалены палацы пана Нітаслаўскага (мармуровыя калоны яшчэ доўга стаялі, напамінаючы аб прошлым). Іх разабралі ў 1971 годзе. На іх месцы збудавалі клуб і кантору калгаса імя Фрунзе).

Пасля 1920 года Індра пачала разрастацца. Насельніцтва займалася земляробствам. Сяялі многа лёну. Дарогі былі больш сухапутныя. Сяляне сабіраліся абозамі і ехалі ў Рыгу прадаваць лён.

Не маючы сваёй, мае бацькі арандавалі зямлю ў паню. Спачатку на Другім Чорным, пазней у Зялёншчыне, Савейках, Гірынях, Ізава. Часта прыходзілася пераязджаць з аднаго месца ў другое. Вядома — арандатары.

Калі жылі ў Гірынях, нашу сяню аграбілі белапалыкі. Прыехалі на падводах і ўсё забралі — як ежу, так і адзежу. Брат Янка ў той час ляжаў хворы. З яго садралі апошнюю коўдру. Ён прастудзіўся і вельмі напалохаўся, пасля чаго хутка памёр. Забіраючы апошнюю адзежу і вымятаючы з засекаў збожжа, палякі, спяшаючыся, крычалі адзін на другога: «Бойся бога, дзеля ранаў Хрыста, хутчэй забірай!» Гэтыя словы людзей, сэрцы каторых закамаянелі ў злосці і згубілі чалавечыя пачуцці, яшчэ і сёння не забыліся.

Пасля аграблення мы пераехалі ў Ізава, дзе стаяла вялікая абора для жывёлы і маленькая хатка для пастуха. Ля хаты былі возера і маленькі садок. Зноў арэнда, зноў праца на паню, ад усходу і да заходу сонца.

Настаў час, калі мне з братам трэба было вучыцца. Школа ад Ізава, дзе мы жылі, знаходзілася за 4—5 вёрст. Дарогі

добра не ведаў. Кватэру бацька знайшоў у знаёмых, дачка якіх, майго ўзросту, вучылася ў польскай школе. У польскую, відаць, бацьку не хацелася нас аддаваць. Ён пайшоў у горад аглядаць школы. Спыніўся супроць беларускай гімназіі, на Варшаўскай, 16. Глядзеў на будынак, чытаў шыльду. У гэты момант выйшаў дырэктар гімназіі, запытаўся ў бацькі, каго ён шукае. Разгаварыліся. Дырэктар усё бацьку растлумачыў, і назаўтра мы ўжо вучыліся ў беларускай пачатковай школе. Пазней з Індры, Пустыні, Прыдруйшчыны ўсе паступалі толькі ў беларускую школу.

Уваходзячы ўпершыню ў школьны будынак, я ўбачыла малюнак на сцяне лесвічнай пляцоўкі, на якім было намалявана ўзыходзячае сонца з надпісам унізе: «Загляне сонца і ў нашае ваконца». І сонца сапраўды пачало заглядаць у нашыя вокны, саграваўшы нашы сэрцы, асвятляў розум, дапа-

Будынак беларускай гімназіі ў Дзвінску.

1 Зараз пішацца: Жыгулі (тут і далей заўвагі С. Панізніка).

ДА 100-гадовага ЮБІЛЕЮ ПІСЬМЕННІЦЫ Зоські ВЕРАС

3 АЎТАБІЯГРАФІІ

Радзілася я 30 верасня 1892 года ў мястэчку Мяджыбак, паміж двума Бугамі-рэкамі, Падольскай губерні Лытвінскага павету, г. зн. на Украіне, цяпер Жытомірская вобласць, у сям'і вайсковага. Бацька мой, Антон Сівіцкі, паходзіў з Гродна, маці, Эмілія, з Садоўскіх з Сакольскага павету, дзе яе бацькі мелі невялікі фальварак Альхоўнікі.

Ад наймалодшых гадоў кожнае лета я з маткай праводзіла ў Сакольшчыне, наведваючы часта і дзядоў у Гродне. Хоць у доме гаварылі па-польску, бацька мой палякам сябе не лічыў. Лічыў сябе «літвіном» у тым значэнні, як Адам Міцкевіч лічыў сваю бацькаўшчыну Літвой.

З улюбёнымі паэтамі бацькі А. Міцкевічам і У. Сыракомляй я пазнаёмілася, маючы 10 гадоў. Тады, помню, сядзячы на сходках ганку, чытала «Пена Тадэвуша». У гэтым самым часе бацьку на ім'яніны навучылася вынятак твору У. Сыракомлі (дванаццаць старонак друку). Агульнага назву твору не помню.

Паэзія, знаёмства з прыродай, туга па роднай Гродзеншчыне — усё гэта ўзгадваў і маёй душы бацькі. Маючы 9—10 гадоў, пачала пісаць аповяданні і вершы... наіўныя, дзяцінныя. Пешапачаткова бацькі вучылі мяне самі. Усяго, з музыкай уключна. Толькі ў 1904 годзе маці выехала са мной у Кіеў, дзе я паступіла ў прыватную гандлёвую школу — Прыватнае камерцыйнае вучылішча Людмілы Мікалаеўны Валадкевіч. Гэта была школа ў тым часе хіба самая прагрэсіўная ў Расіі. Багатая бібліятэка з кніжкамі на розных мовах, кабінеты фізікі, хіміі, біялогіі, фатаграфічныя лабараторыі. Абавязковыя мовы нямецкая і французская (ясна, па-за расейскай), неабавязковыя ангельская і польская. Пачынаючы з трэцяга класа, — класовы часопіс. Шматлікія экскурсіі, на якіх фактычна і праводзіліся лекцыі батанікі. Гурткі: літаратурны, біялагічны і г. д.

Вось тады ўжо ў школе зарадзілася ў мяне зацікаўленне літаратурай і батанікай.

У 1906 годзе летам першы раз трапілі мне ў рукі «Наша ніва», «Дудка беларуская» і «Смык».

Насколько яны мяне ўразілі і спадабаліся, відаць з таго, што ў класовай працы з польскай мовы я старалася выясніць розніцу між літвінамі і беларусамі і прыводзіла як доказ асобнай беларускай мовы «Нашу ніву», «Дудку» і «Смык». Разумею, зроблена гэта было па-дзіцячаму. А ўсё ж...

На жаль, навука ў гэтай школе, якая пакінула ў маёй псіхіцы немалы след, нечакана абярвалася.

У 1907 годзе ў лістападзе памёр раптоўна мой бацька. Астэаца надалей у Кіеве нам з маці не хацелася. Цягнула да сваіх. Я скончыла вясной 1908 года чацвёртую класу, і мы выехалі ў Гродзеншчыну. У 1909 годзе я паступала ў 6-ю класу прыватнай жаночай гімназіі Е. Баркоўскай. Праграма гэтай гімназіі больш адпавядала праграме кіеўскай школы, чым у дзяржаўных гімназіях.

У тым жа 1909 годзе ўвосені я стала на тую сцежку, па якой ішла праз усё далейшае жыццё. Менавіта ўвосені 1909 года арганізаваўся «Гродзенскі гурток беларускай моладзі». Адраду, на арганізацыйным сходзе, мяне выбралі бібліятэкарам гуртка. З гэтай прычыны завязалася карэспандэнцыя з Віленскай беларускай кнігарняй, рэдакцыяй «Нашай нівы», суполкай «Загляне сонца і ў наша вонка», а пазней і асабістае знаёмства з віленскімі беларусамі. Паміж іншым, Іван Саламевіч знайшоў у архівах «Нашай нівы» мае лісты з таго часу.

У 1912 годзе я скончыла гімназію, а ў 1913 выехала ў Варшаву на 10-месячныя курсы «Агародніцтва, садаўніцтва і пчалярства». Узятца за даўжэйшую і саліднейшую навуку не пазваляла здароўе.

Яшчэ ў 1912—13 гадах я пачала складаць «Батанічны зельнік», стаячы на першае месца назовы раслін у беларускай мове. Падчас вайны (першай сусветнай) зельнік прапаў, але запісаных назовы засталіся.

Скончыўшы курсы 1-га ліпеня 1914 года, я атрымала пасведчанне «аб'яздовага інструктара» і мела на-

мер адбыць яшчэ хоць бы аднагодоваю практыку. Але пачалася першая сусветная вайна. Выехаць нікуды не змагла і практыку адбывала ў свайго дзеда, замілаванага садаўніка і пчаляра. Ен, паміж іншым, вучыўся пчалярству ў Варшаве ў пчаляра Лявіцкага,

КАМВАЛЕЯ

У маленькай, крывенькай хатцы пад лесам жыла са сваёю маткаю бедная маленькая дзяўчынка. Яна гуляла па зялёнай сенажаці разам з другімі дзяцьмі, пасьвіла жывіну, зьбірала краскі, слухала птушачыя песні і, хоць бедная, заўсёды была вясёлая і шчаслівая. Але ж не доўга пажыла яна на белым свеце. Раз нежэ захварэла і хутка памёрла, а дзякуючы таму, што была вельмі добрая, то зраз ж пасля смерці апынілася ў небе, сярод белых сямідзятых анёлаў, сярод птушак райскіх. І пытаюцца ў яе анёлы: «Ці не шкада табе, дзіцяці, тваёй хаткі ўбогай!» А яна ім адказвае: «Як жа я магла б шкадаваць сваёй хаткі, крывой ды маленькай, калі я цяпер жыю ў цудоўным небе!» Анёлы ізноў пытаюцца: «А ці не сумуеш ты па дзедках, з каторымі гуляла, па кветках, што растуць на вазым лузі!» — «Чаго ж я мела б сумавалі па дзедках, калі тут з анёламі гуляю, ці па кветках, калі тут шмат прыкнейшыя растуць наўкола». Наканец анёлы пытаюцца: «А ці не шкадуеш ты сваёй мацяры, што там на зямлі так горка па табе плача-забіваецца!»

Успомніўшы сваю маму, дзяўчынка засмуцілася: сціснулася ёй сэрца, а з вачэй пакапаліся дробныя слязкі. Ды не слязкамі яны на зямлю ўпалі, а зьявіліся ў густым лесе, побач матчынай хаткі, белымі пахучымі чарчакмі лесавой камвалей.

Зоська ВЕРАС.

іменем якога названы рамовы вулей яго ж канструкцыі.

У вольны час далей запісвала назовы раслін, да таго песні, загадкі, прыпеўкі.

У жніўні 1915 года я разам з маткай выехала ў Менск. Там працавала ў «Камітэце таварыства помачы ахвярам вайны» і іншых арганізацыях (у Беларускай нацыянальным камітэце, у цэнтральнай радзе беларускіх арганізацый, у Вялікай беларускай радзе, у Беларускай сацыялістычнай грамадзе), усюды сакратаркай. Найбольш працавала ў Таварыстве помачы ахвярам вайны (дарэчы, мая маці таксама). У якой ролі, цяжкавата акрэсліць, бо мая праца мянялася часта: была там, дзе была якая патрэбная. Менш больш так: загадчыцай сталавак, пасля загадчыцай дзіцячага прытулку, загадчыцай ткацкай працоўні, скарбнікам, сакратаром і г. д. Мела таксама працу ў сваім фаху, бо Камітэт помачы ахвярам вайны правёў 6-тыднёвыя (45 дзён) курсы агародніцтва і пчалярства для бежанцаў. Лекцыі вяліся па-беларуску, а дазвол на курсы быў выданы Міністэрствам земляробства.

У 1918 годзе пад восень вярнулася ў Гродзеншчыну. Пяць гадоў пражыла ў дзедаўскім фальварку (дзеда ўжо не было) Альхоўніках. Тады далей апрацоўвала Батанічны слоўнік (быў выданы ў 1924 годзе рэдакцыяй газеты «Голас беларуса») і супольна з украінцам аграномам Міхалам Бароўскім кніжку «Медадаўныя расліны». Украінец пісаў па-украінску, я — па-беларуску. Толькі доля нашай працы была неаднолькавая. Ён скончыў і выдаў у Львове сваю кніжку багата ілустраваную, а мая работа друкавалася пакрысе на с. тонках «Беларускай борцы». І то не ўся.

У канцы 1-га года ўжо настала ў Вільні. Адраду засадзілі мяне адміністратаркай грамадзянскіх газет на Віленскай, 12. У вольны ад сваёй працы час я ў 1927 годзе пачала рэдагаваць і выдаваць дзіцячую часопіс «Заранка», а таксама «Гаспадарчы дадатак» да газэты (раз у месяц).

У 1928 годзе арганізуецца Беларускае кааператыўнае таварыства «Пчала» — таварыства з арганізаванай адказнасцю. Выбіраюць мяне старшынёй. У 1934 годзе таварыства «Пчала» пачынае выдаваць свой орган «Беларуская борца» пад маёй рэдакцыяй. У 1935 годзе таварыства «Пчала» арганізуе завочныя курсы па збору медадаўна-лекарскіх і лекарскіх зёлак. Гэтыя курсы апрацоўваем удваіх са студэнтам-медыкам В. Тумашам.

Нядоўга трымае час дзейнасці. У 1931 годзе гасць не «Заранка». У 1938 годзе перастае выходзіць «Беларуская борца». Зачыняецца таварыства «Пчала».

Наступае некалькі гадоў нейкага духовага летаргічнага сну...

А пасля мяне «разбудзілі», намовілі пісаць успаміны. Разбудзіў мяне Арсень Сяргеевіч Ліс.

У 1977 годзе ўспаміны скончаны.

Знаёмства з сучаснымі беларускімі пісьменнікамі, карэспандэнцыя з імі. Час ад часу ўдаецца пераслаць нейкую патрэбную вестку...

Так канчаецца жыццё...

Трэба дадаць, што мае дробныя працы друкаваліся: у 1911—1913 гадах у «Нашай ніве», пад псеўданімам Мірко «Песня сираты», «Ветру», «Дайце мне памяць людскую»; у «Вольнай Беларусі» (Менск), «Нэману», «Толькі сон»; у дваццатыя-трыццатыя гады ў «Студэнцкай думцы», у «Шляху моладзі», у кніжцы-зборніку «Наша праца» (Дзяржаўнае выдавецтва ў Львове, зборнік запраектаваны для двухмоўных школаў, год выдання 1937), у «Хрэстаматыі» І. Дварчаніна і, зразумела, у «Заранцы» і «Беларускай борцы», некалькі гадоў у адрывных календарых, дзе бывалі парады па агародніцтву, пчалярству, садаўніцтву і жаночай гаспадарцы.

Ляжаць рукапісы перакладу: «Палаючае сэрца Данка» М. Горкага, «Цыганка Аза» І. Крашэўскага.

Л. СІВІЦКАЯ-ВОЙЦІН
(Зоська ВЕРАС).

ЯНА БЫЛА СІМВАЛАМ

[Заканчэнне.

Пачатак на 1-й стар.]

У той жа год я наведвала Людвіку Антонаўну, у выніку чаго ў «Голасе Радзімы» з'явіўся артыкул «У гасцях у Зоські Верас», бадай, першая больш-менш буйная публікацыя ў савецкім друку пра відную дзяўчыку беларускага асветніцкага руху. Мяне, як і ўсіх, хто прыязджаў да Зоські Верас, уразіла яе натуральнасць, добразычлівасць, феноменальная памяць і эрудзіраванасць. І можа, самым дзіўным і цудоўным было яе шчырае бескарыслівае жаданне падзяліцца ўсім, што ведала, што мела, з іншымі, каб яе кнігі, архівы, успаміны дайшлі да людзей, прыдаліся ім у

працы ці проста дапамаглі лепш зразумець мінулае.

Атрымаўшы «Голас Радзімы» з артыкулам, Зоська Верас напісала: «...Сардэчна дзякую. Есць пару недакладнасцей, але гэта драбніцы. Ваша ласкавая ўвага да маёй асобы варта падзякі. Прыемна мне было таксама пачуць мае успаміны аб «Заранцы». Да гэтай пары яны нідзе не знаходзілі сабе месца».

Апошні раз я сустракалася з Зоськай Верас незадоўга да той зімы, калі згарэла лясная хатка і яе гаспадыня перасялілася ў горад. Яна з радасцю расказвала, што ў яе становіцца ўсё больш і больш знаёмых і ў Мінску, і ў Гродне. Казала, што

нядоўга пазнаёмілася з пісьменніцай Хрысцінай Лялько і яе мужам, што вельмі рада сустрэчы, бо адчувае нешта роднае ў гэтай прыгожай маладой жанчыне. Расказвала, што парадзіла дапамагае вучням Гудзевіцкай школы, якія ствараюць у ёй этнаграфічны музей. Паскардзілася, што да гэтага часу не выдадзены беларускі зельнік. Сама ж, падышоўшы да старынянай шафкі, паказала слоікі з засушанымі раслінамі.

— Гэта святаянік, — узяла адзін з іх. — Надзвычай карысная расліна. Ведаецца, што такое святаянік?

Засушаная зёлка была такой яркай, што здавалася толькі што сарванай у полі. Зоська Верас ведала таямніцы раслін — травы, кветак і дрэў, любіла

зямлю і ўсю жывую прыроду, з якіх чэрпала сілы, якія жылілі яе даўгалецце.

Дзяўна ЧАРКАСАВА.

МЫ ДОЎГА СЯБРАВАЛІ

Ад 1-га верасня 1926 года я знаходзіўся ў ссылцы на Паможы, у г. Сьвее-над-Віслай, куды мяне на 5 гадоў асудзіў польскі панскі суд.

Сакавік 1927 году. Я атрымаў з Вільні бандэроль, у якой аказаўся пробны першы нумар часопісі для беларускіх дзяцей «Заранка», які рэдагавала і выдавала беларуская пісьменніца Людвіка Войцікава (Зоська Верас). Гэта яна прыслала мне «Заранку».

З трэцяга нумару я пачаў супрацоўнічаць у «Заранцы»: пасылаў у рэдакцыю свае вершы, апавяданні, песьні, жарты, малюнкi, вокладку, лісты да чытачоў, падпісваючы свае творы псеўданімам «Малады Дзядок». З рэдактаркай «Заранкі» наладзілася сталая перапіска, хоць асабіста з ёю я ня быў знаёмы.

24 ліпеня 1927 году я нелегальна прыехаў зсылкі ў Вільню. Быў сонечны ліпеньскі дзень. Свае крокі я накіраваў на вуліцу Віленскую, 12, кв. 6, дзе мясілася рэдакцыя «Заранкі». Я пастукаў у дзверы. Жаночы голас адказаў: «Калі ласка!» Я ўвайшоў у маленькі пакойчык. За сталом сядзела жанчына, а насупраць — мужчына, які складаў газеты. Я здагадаўся, што жанчына гэта і ёсць рэдактар-выдавец «Заранкі» Людвіка Антоўнаўна Войцік (Зоська Верас).

— Добры дзень! — прывітаўся я.

— Добры дзень! — адказала жанчына і прыўзнялася з крэсла.

— Я Новік! — назваўся я.

Жанчына маўчала.

Тады я дадаў:

— Я — «Малады Дзядок»!

— А я думала ізноў шпікі!

Бо толькі што арыштавалі майго мужа і забралі разам са сканфіскаванай газетай.

Мы прывіталіся.

Людвіка Антоўнаўна сказала:

— Я вас замкну, а сама пацяну мужу ў астрог на Лукішкі падушку і паесці. А вы пакуль пачытайце лісты ад дзяцей.

— І жартам дадала: — Мне нават крыўдна, што чытаць ўжо пішуць лісты не да мяне, а да «Маладога Дзядка».

Людвіка Антоўнаўна завяла мяне ў суседні, яшчэ меншы пакойчык і паклала на стол цэлы стос лістоў і малюнкаў, а сама разам з мужчынам выйшла і замкнула на ключ уваходныя дзверы.

Я стаў чытаць лісты, напісаныя да мяне ад Сярожы Пастушка (Сяргея Крыўца) і ягоных верш, ад Марусі з Антокалю, Аксаны, Янкі Патаповіча, Мікалая Дылька, Марыі Ласька, Яўстафа Ваховіча і іншых.

А праз нейкі час вярнулася Людвіка Антоўнаўна і запрапанавала мне пайсці ў друкарню Я. Левіна на вуліцу Нямецкую, № 22, дзе друкавалася «Заранка».

— Выходзіць 6-7-я кніжка, амаль уся ваша, дык вы самі зрабіце карэктурку, — сказала рэдактарка.

Мы прыйшлі ў друкарню, дзе нас сустрэў гаспадар друкарні Я. Левін.

Людвіка Антоўнаўна прадставіла мяне:

— Гэта наш супрацоўнік «Малады Дзядок».

— Вельмі прыемна! — сказаў Я. Левін. — Вось 6-7-я кніжка, амаль уся ваша: малюнак вокладкі, ліст да дзяцей, вершы, апавяданні, малюнкi, жарты.

І падаў мне гранкі «Заранкі». Я з прыемнасцю ўзяў часопіс у ружовай вокладцы, прагледзеў, вярнуў гаспадару друкарні, развітаўся з ім і з рэдактаркай «Заранкі».

С. НОВІК-ПІЮН і Зоська ВЕРАС.

Мне трэба было вяртацца на Паможу — месца майёйсылкі. Увечары таго ж 24-га ліпеня 1927 году я пакінуў Вільню.

Супрацоўнічаў я ў «Заранцы» за ўвесь час яе існавання ад 3-е да апошняе кніжкі, ад 1927 па 1931-шы год.

За ўвесь час працягвалася мая перапіска з Зоськай Верас.

Мінула 50 гадоў ад дня майёй першай сустрэчы з рэдактаркай «Заранкі».

На працягу 30 гадоў мне давялося адпакутаваць усылкі, астрогах, лагерах Польшчы, у лагерах сьмерці гітлераўцаў «Калдычэва», 15 гадоў на каторзе НКВД у Запалярнай Якуціі.

Людвіка Антоўнаўна праз Арсена Ліса «адшукала» мяне ў Менску, і паміж намі ўзнікла перапіска. 6-га чэрвеня 1977 году я наведаў Людвіку Антоўнаўну ў Вільні ў яе ўтульнай хатцы, якая стаяла на горцы ў лесе. Вакол хаткі розныя прыгожыя кусты, расьліны, дрэвы.

Мы ўспаміналі аб супольнай працы ў «Заранцы».

Людвіка Антоўнаўна вельмі шкадавала, што загінуў архіў «Заранкі», што яна не мае аніводнае кніжкі. Я пацешыў яе, што заснавальнік і шматгадовы навуковы супрацоўнік Слонімскага гістарычна-краязнаўчага музея археолаг Страбоўскі Іосіф Іосіфавіч захаваў два камплекты «Заранкі», адзін я перадаў Зосьцы Верас. Яна была вельмі рада. Яна сказала:

— Пасьля «Заранкі» рэдагавала часопіс для беларускіх дзетак «Пралескі». Вось каб дзе дастаць хоць адзін лісточак!..

Я меў адзін камплект падшыўкі «Пралескі» за 1934/1935 гады і перадаў Зосьцы Верас. У «Пралесках» я зьмясціў народную казку, якую запісаў у родных Лявонавічах. Друкавала свае творы Зоська Верас у часопісі «Шлях моладзі» і ў газеце «Наша праца».

Людвіка Антоўнаўна Войцік (Зоська Верас) і Надзея Шнаркевіч, былы інструктар таварыства Беларускай школы, сабралі шмат фотаздымкаў аб прафесары Міхасю Забэйдзе-Суміцімі. Янка Шутовіч напісаў аб выдатным беларускім сьпеваку манаграфію. Лідзія Збралевіч, загадчыца аддзела рэдкіх кніг і рукапісаў фундаментальнай бібліятэкі імя Якуба Коласа Акадэміі навук Рэспублікі Беларусь, паклапаціла-

ся зрабіць альбом, а Юлія Бібібіла спляла паясок да альбому, я аформіў гэты альбом, наклеіў фотаздымкі і тэксты пра Міхася Забэйдзе-Суміцікага. Таксама аформіў альбом аб гісторыі Віленскай беларускай гімназіі, Нясьвіжска-Клецкай беларускай гімназіі і Радашковіцкай беларускай гімназіі. Матэрыялы мне дасылалі Зоська Верас і Надзея Шнаркевіч. Зоська Верас мела арыгінальны почырк, і ня ўсе маглі яе прачытаць, я чытаў свабодна. Людвіка Антоўнаўна прыслала мне свае працы, якія я перапісаў на машыцы, зрабіў вокладкі.

Кожную працу я надрукаваў у 4-х паасобніках і ўсе адаслаў Зосьцы Верас у Вільню. Па адным паасобніку яна мне вярнула з удзячным надпісам.

Я хацеў зрабіць Зосьцы Верас прыемную неспадзеванку: сабраў яе творы з часопісяў «Заранка», «Пралескі» і «Шлях моладзі» ў адну кнігу і, калі яна была гатовая, напісаў ліст да Зоські Верас і спытаў, як назваць кнігу. Яна спытала ў мяне:

— А як вы думаеце?

Я ёй адказаў:

— А каб назваць «Каласкі».

Кожнае дзіця знойдзе для сябе зярнятка.

Зосьцы Верас назоў спадабаўся.

У выдавецтве «Юнацтва» ў Менску ў 1985 годзе выйшла кніга Зоські Верас «Каласкі». Мне Зоська Верас прыслала два паасобнікі сваёй кнігі, на адным яна напісала:

«Дарагому Сяргею Міхайлавічу Новіку-Піюну... Нічога для сябе новага хіба тут ня знойдзеце, але немалая Ваша заслуга ў тым, што гэта выйшла ў сьвет пад адной стрэшкай... Дзякую Вам — З. Верас, а на другім гэтак: «Са шчырай удзячнасьцю за дапамогу і ініцыятыву сабраць усе мае дробныя творы пад «адну стрэшку», з чаго і паўстаў гэты зборнічак. На памятку нашага доўгага знаёмства аўтарка З. Верас (Л. Войцікава) 1985 г. Вільня».

Я сустракаўся з Зоськай Верас 5 разоў. Апошні — 30 верасня 1989 году. Хоць пісьменніца страціла слых і зрок, мне яна сказала:

— Я вас пазнала! Мы даўно сябруем!

7-га кастрычніка 1991 году Зоські Верас ня стала, яна не дачакалася свайго 100-годдзя.

Сяргей НОВІК-ПІЮН.

Зоська Верас (Людвіка Антоўнаўна Войцік) была актыўнай удзельніцай беларускага адраджэння на пачатку стагоддзя, стаяла ля вытокаў беларускай дзяржаўнасці. Яна асабіста ведала Максіма Багдановіча і Змітрака Бядулю, Ядвігіна Ш. і братаў Лудкевічаў, Язэпа Дылу і Язэпа Лёсіка, заснавальнікаў беларускага тэатра Уладзіслава Галубка і Усевалада Фальскага, Ігната Дварчаніна і многіх іншых вядомых дзеячаў беларускай культуры. Яшчэ ў 1911 годзе яе вершы «Песня сіраты», «Ветру», апавяданне «Дайце мне прыязнь людскую» былі надрукаваны ў «Нашай ніве». Экслібрыс Зоські Верас упрыгожваюць віленская вежа Гедыміна і два касцёлы — гарадзенскі Фарны і менскі

дзе ў 1916—1917 гадах жылі Змітрак Бядуля з сёстрамі «бедулянкамі», Максім Багдановіч, Людвіка Свіцкая і яе маці. На жаль, памяць Людвіку Антоўнаўну на гэты раз падвяла. План меў неадкладнасці. Я некалькі разоў быў у гэтым доме і нядрэнна ведаў яго планіроўку. Сказаў пра гэта Зосьцы Верас і паабяцаў прыслаць падрабязны план дома. У хуткім часе я выканаў сваё абяцанне. Так пачалася наша перапіска. Людвіка Антоўнаўна была абавязковым чалавекам і адказвала на кожны ліст, на кожную паштоўку. Адказвала нават тады, калі амаль поўнасьцю страціла зрок.

Зоська Верас жыла ў штодзённым клопаце пра росквіт беларускай культуры і пільна сачыла за духоўным жыццём Беларусі. Яна ша-

навала як прызнаных майстроў беларускай культуры, так і пачаткоўцаў. Мне шчыра здзівіла шкадаванне Людвікі Антоўнаўны, што не чытала малх «лётнічых» твораў. «Аказваецца, як ма-ла я ведаю», — пісала яна ў сувязі з гэтым. Ш не прыклад гэта для некаторых пыхлівых прадстаўнікоў нашай літаратурнай змены, якія, акрамя сябе, не хочуць нікога прызнаваць?

Працавітая і руплівая як пчала (мо таму яна і жыла доўга). Зоська Верас да глыбокай старасці працавала на сваіх «дзяляках». І рабіла яна гэта прафесійна, бо ў 1914 годзе скончыла ў Варшаве курсы агародніцтва, салаводства і пчаларства, а з 1928 года была старшынёй Беларускага кааператыўнага пчаларскага таварыства «Пчала». У яе цяплячах спелі памідоры, кавуны крамянелі гуркі. Ля дзвярэй у хату раслі вінаград і абрыкосавае дрэва. Вельмі любіла Людвіка Антоўнаўна кветкі.

Яны ў нас як ад ясны пачнуць, дык да марозу цвітуць і цвітуць. — гаварыла мне Зоська Верас, абрываючы завялыя пялёсткі на ружы, прывезенай з Карплагаўкі, дзе некалі жыў Ядвігін Ш.

На вялікі жаль, ужо няма ні самой Зоські Верас, ні яе лясной хаткі. Спачатку згарэла хатка, а 8 кастрычніка мінулага года на сотым годзе жыцця не стала і самой Зоські Верас. Яна нарадзілася і памерла, калі цвітуць верасы. На каталіцкіх могілках у Верхніх Панавах ля дарогі з Вільні ў Коўна знайшла свой апошні прытулак нястомная бескарыслівая рупліўка — нашаніўка, як называла часам сябе пісьменніца. Аддзілі і больш не зацвітуць яе добрыя гарэзлівыя блакітныя вочы. Ніколі ўжо я не атрымаю з Вільні пісьмо, у канцы якога будзе напісана: шчыра зычлівае або шчыра прыязнае Л. Войцік. А я ж некалі загадаў: дажыве Зоська Верас да свайго векавога юбілею — будзе вечна жыць Беларусь. Няўжо намаганні не аднаго пакалення беларускай інтэлігенцы марныя? Няўжо беларускі адраджэнчакі і дух асяджаюць карыслівыя людзі, выпадковыя яго спадарожнікі — спадары, гатовыя закрэсліць усё, што было да іх? Няўжо запаветныя мары Зоські Верас разаб'юцца аб «талерантнасць» народа, дзе ля якога яна жыла? Хочацца верыць у лепшае.

Уладзімір СКАРЫНКІН.

ЯНА НАРАДЗІЛАСЯ, КАЛІ ЦВІТУЦЬ ВЕРАСЫ

Чырвоны. Насупраць Фарнага касцёла ў Гародні ў былым доме Стэфана Баторыя знаходзілася прыватная жаночая гімназія, у якой вучылася Людвіка Свіцкая (Свіцкая — дзявочае прозвішча Зоські Верас). Яна адна з заснавальнікаў і кіраўнікоў Гарадзенскага культурна-асветніцкага гуртка беларускай моладзі, створанага ў 1909 годзе. Гурток аб'яднаў хлопцаў і дзяўчат, сэрцы якіх сагрэвала беларуская нацыянальная ідэя. Наўкос ад Чырвонага касцёла ў Менску знаходзіўся клуб творчай інтэлігенцы «Беларуская хатка», дзе ў 1916—1917 гадах працавала сакратаром Мінскага аддзела Таварыства дапамогі ахвярам вайны Людвіка Антоўнаўна. Гэта быў, па сутнасці, штаб беларускага адраджэнскага руху. З 1923 года да апошняга дня Зоська Верас жыла ў Вільні, над якой высіцца вежа князя-язычніка Гедыміна. Глінабітная, пад саламяным дахам лясная хатка пісьменніцы на ўскраіне Вільні была своеасаблівым асяродкам беларускай культуры, куды ехалі «з усёго свету» краязнаўцы і гісторыкі, пісьменнікі і журналісты, мастакі і настаўнікі, студэнты і вучні. Шчодро дзялілася з імі Зоська Верас успамінамі і ведамі. Людвіка Антоўнаўна мела феноменальную памяць і унікальны архіў, які знаходзіцца зараз у Цэнтральным архіве-музеі літаратуры і мастацтва Беларусі.

З Людвікай Антоўнаўнай я пазнаёміўся напярэдадні яе 90-годдзя — напрыканцы жніўня 1982 года. Мы сядзелі ў яе лясной хатцы. Я запісаў пытанні ў агульны спытак, і Зоська Верас давала на іх грунтоўныя і падрабязныя адказы. Я пільна ўглядаўся ў яе ясныя ўсмешлівыя вочы, як быццам мог у іх убачыць адлюстраванні тых людзей, якіх блізка ведала Зоська Верас. Ніводнай сівой валасінкі не было ў Людвікі Антоўнаўны. Час ад часу яна заходзіла ў сваю спальню, ля ўваходу ў якую высіў малюнак Івана Пратасені «Максім Багдановіч і Зоська Верас у Менску», і вярталася адтуль то з фотаздымкам прыгожай і гнуткай гімназісткі Людвікі Свіцкай, то з афіцыйным пісьмом Максіма Багдановіча менскаму губернатару, то з пажудзелымі нумарамі «Заранкі» і «Беларускай борці». Тады ж Зоська Верас паказала мне састаўлены паводле яе ўспамінаў план дома ў Менску,

